

EKONOMIJA I SOCIOLOGIJA: BUDI SE NOVI DIJALOG?

Velimir ŠONJE
ArhivAnalitika, Zagreb

Nevenka ČUČKOVIĆ
Institut za međunarodne odnose, Zagreb

UDK: 316.7:33(497.5)(049.2)
330.1(497.5)(049.2)

Primljeno: 24. 9. 2004.

U ovom radu autori ispituju i kritički analiziraju neke od teza u članku sociologa Vjerana Katunarića "Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista", koji je – definirajući tri pristupa – pokušao klasificirati recentne radove odabranih hrvatskih ekonomista. Autori pokušavaju dokazati da izdvojeno i isključivo promatranje ideoloških temelja nije dobro polazište za klasifikaciju ekonomista, jer zanemaruje neke važnije razlike i moguće klasifikacijske kriterije u pogledu predmeta, teorija i metoda analize. Iako je neprijeporno da ekonomika nije imuna na utjecaj ideologija, autori elaboriraju zašto njihovo isticanje u prvi plan kao jedinih kriterija klasifikacije može dati potpuno iskrivljenu sliku ekonomske misli i njezinih dosega. Zastupaju stav da su predmetne, metodološke i teorijske razlike među ekonomistima mnogo važnije i nisu uvijek ideološki determinirane, pa su stoga bolji kriteriji koje bi trebalo rabiti u nekoj budućoj klasifikaciji hrvatskih ekonomista. Autori se osvrću na metodološke poteškoće u formiranju klasifikacijskih skupina, koje su najizraženije kod skupine odabranih "relativista", te osobito govore o pogreškama pri klasifikaciji prvih dviju skupina (neoliberalnih redukcionista i neoinstitucionalista). Slijedeći Katunarićev okvir analize, raspravu o klasifikaciji rabe kao odskočnu dasku za propitkivanje nekih temeljnih društvenih i povijesnih pitanja, poput onih zašto socijalizam nije uspio i kakav je odnos ideologije i ekonomske politike u funkcioniranju i razvitku institucije tržišta. U zaključku autori ističu potrebu za interdisciplinarnim dijalogom u teorijskom rasvjetljavanju mehanizama djelovanja "ne-ekonomskih" varijabli na ekonomske rezultate i na ponašanje ključnih aktera na tržištu.

UVOD

Povod za nastanak ovoga teksta* jest članak Vjerana Katunarića "Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista", objavljen u časopisu *Društvena istraživanja*, svezak 13, br. 1-2, str. 147-168. Katunarićevo "iščitavanje" stavova hrvatskih ekonomista veoma je zanimljiv doprinos inače ne prebogatoj hrvatskoj socioekonomskoj literaturi. Ono je neka vrsta "ogledala" ili ogleda o tome kako ekonomiju čitaju druge profesije. To bi samim ekonomistima trebalo biti itekako važno. Osim toga, ovaj pokušaj klasifikacije razotkriva puno i o samoj sociologiji, jer, kako sam autor kaže: "Pred tom složenošću (društvenih interakcija, op. V. Š.) sociolozi zastaju, kao da ih trajno onemogućuje u aplikativnom mišljenju, dočim ekonomisti izvode svoje ideje iz kabineta u praksu ekonomske politike ...". Osim što pokazuje bitnu razliku između društvenog angažmana sociologije i ekonomije, ovaj citat razotkriva i jedno specifično (sociološko) gledanje na ekonomiju kao na područje kod kojeg se može analitički razdvojiti "kabinet" (čitaj: ideologija, a ne teorija) od prakse ekonomske politike. Na temelju te pretpostavke može se zaključiti da ideja (ili ideologija) koja je prethodno prokuhana u akademskom (ili političkom) laboratoriju određuje analitičke rezultate i praksu vođenja ekonomske politike.

U ovom ćemo radu pokušati dokazati da izdvojeno i isključivo promatranje ideoloških temelja nije dobro polazište za klasifikaciju ekonomista, jer zanemaruje neke važnije razlike i moguće klasifikacijske kriterije u pogledu predmeta, teorija i metoda analize. Neprijeporno je da ekonomika nije imuna na utjecaj ideologija, no njihovo isticanje u prvi plan kao jedinih kriterija klasifikacije može dati potpuno iskrivljenu sliku ekonomske misli i njezinih dosega. Predmetne, metodološke i teorijske razlike među ekonomistima mnogo su važnije i nisu uvijek ideološki determinirane, pa su stoga bolji kriteriji koje bi trebalo uzeti u obzir u nekoj budućoj klasifikaciji hrvatskih ekonomista.

Izbor ideološkoga kriterija klasifikacije (pretpostavljamo da pojam "sociokulturne pretpostavke" iz Katunarićeve naslova u velikoj mjeri korespondira s ideologijom) sigurno je legitiman izbor iz sociološke perspektive. Međutim, dodatni je problem taj što ideološki klasifikacijski kriterij nije primijenjen dosljedno, pa je samo jedna od tri identificirane skupine jasno ideološki obojena.

U prvom se odjeljku kratko osvrćemo na metodološke poteškoće u formiranju treće skupine, kojoj navodno pripadaju Branko Horvat i Ivo Bičanić. U drugom odjeljku govorimo o pogreškama u klasifikaciji prvih dviju skupina (neoliberalnih redukcionista i neoinstitucionalista). U trećem odjelj-

* Zahvaljujemo svim komentatorima radne verzije ovoga rada, a posebno Katarini Ott i Željku Ivankoviću. Odgovornost za napisanu riječ ostaje, naravno, isključivo na nama.

ku slijedimo Katunarića, pa raspravu o klasifikaciji uzimamo kao odskočnu dasku za dublju analizu temeljnih povijesnih pitanja, poput onih zašto socijalizam nije uspio i kakav je odnos ideologije i ekonomske politike. U četvrtom odjeljku izvodimo zaključke.

"TREĆI PUT" ILI RELATIVIZAM: ŠTO JE TO?

Autor klasificira hrvatske ekonomiste u tri grupe, navodeći (pre) malen broj njihovih predstavnika:

1. Ekonomski redukcionizam – neoliberalizam (Čučković, Šonje, Mihaljek); 2. Neoinstitucionalizam (Franičević, Vehovec, Baletić, Teodorović); 3. Relativizam – "treći put" (Horvat, Bičanić).

Po Katunarićevu mišljenju, obilježje prvoga pristupa (redukcionizam – neoliberalizam) jest redukcija sociokulturne dimenzije u prilog "apsolutiziranja" neoliberalnoga modela tranzicije. Nasuprot tome, neoinstitucionalisti postuliraju ravnotežu između tržišne alokacije i državne intervencije te poštivanje lokalnih tradicija "neformalnih institucija". Što se treće grupe relativista tiče, ostaje neobjašnjeno što ujedinjuje Horvata, kao teoretičara i aktivnoga političkog zagovaratelja samoupravnog socijalizma, i Bičanića, koji se uglavnom bavio teorijom rasta, nejednakostima u raspodjeli dohotka i sivom ekonomijom. Kako je moguće Branka Horvata, koji je cijeli život bio dosljedan socijalist, svrstati u nejasnu skupinu "relativista"?

(NEO)LIBERALNI (NEO)INSTITUCIONALIZAM I SLIČNE (NE)MOGUĆE KOMBINACIJE

Drugi problem Katunarićeve klasifikacije leži u razlikovanju prvih dviju skupina. Tvrditi da neoinstitucionalisti, za razliku od neoliberala redukcionista, postuliraju ravnotežu između tržišne alokacije i državne intervencije te poštivanje specifičnosti lokalnih institucija jednostavno nije točno. U nizu radova ekonomista prve skupine opisuje se i analizira odnos tržišta i regulacije te tržišne pogreške i regulacijske pogreške. Štoviše, Čučković i Šonje odigrali su kao savjetnici važnu ulogu u stvaranju svijesti o tome da neregulirano tržište ponekad ne dovodi do društvenoga optimuma, a bili su i aktivni promotori i akteri stvaranja i razvoja državnih regulacijskih institucija.¹ Ako bismo angažman ekonomista ove skupine tumačili kao "otkrivanje preferencija" (ideoloških uvjerenja), ne bismo mogli ignorirati "institucionalistički" duh njihovih "izvan-kabinetskih" akcija.²

U našim bibliografijama također se može naći velik broj radova koji bi se mogli klasificirati kao radovi s područja institucionalne ekonomike (Čučković, 1993.; Čučković, 1995.; Čučković, 1996.; Čučković, 1998.; Čučković, 1999.; Čučković, 2001.a, Čučković, 2002., Čučković, 2003.; Šonje, 1991.; Šonje i Štulho-

fer, 1995.). Prvi prikaz područja nove institucionalne ekonomike u domaćoj ekonomskoj literaturi objavio je Velimir Šonje 1991. Dodajmo i to da je prvi pokušaj empirijskoga mjerenja i utvrđivanja razine sociokulturnoga kapitala u Hrvatskoj kao tranzicijskoga resursa nastao kao rezultat suradnje sociologa i ekonomista mlađe generacije od 1995. do 1997. (vidi Šonje i Štulhofer, 1996.; Šonje, 1995.; Štulhofer, 1998.).

Ovime se ne želi izreći stav da među nekim ekonomistima prve i druge skupine nema dovoljno razloga za klasifikaciju u razrede.³ Govori se samo o tome da je potrebno više preciznosti u poznavanju ekonomske teorije i domaće ekonomske literature da bi se mogli izvoditi smisleni kriteriji klasifikacije. Klasifikacija, utemeljena samo na jednom izdvojenom radu svakog autora, metodološki je nedovoljna i neuvjerljiva i bilo bi mnogo primjerenije da je autor analizirao ne samo veći broj autora i ekonomskih radova nego i dulje razdoblje s obzirom na to da proces tranzicije traje već 14 godina.

Čak i iz površnoga pregleda i iščitavanja niza radova koji prate tematiku gospodarske tranzicije domaćih ekonomista, uključujući i spomenute ekonomiste reduktioniste, može se razaznati da je njihova empirijska znatiželja za tranzicijske procese i želja za interdisciplinarnim dijalogom daleko veća nego što se to iz Katunarićeva članka može iščitati. Iz brojnih analiza primarnih empirijskih podataka tranzicijskoga procesa sasvim je razvidan i često ponavljani zaključak da razumijevanje kompleksnih tranzicijskih fenomena nadilazi samu ekonomsku disciplinu, osobito ako se želi proniknuti u dominantan obrazac ponašanja i vrijednosni sustav temeljnih ekonomskih aktera na tržištu. To priznanje nije novo i prisutno je od samih začetaka tranzicijskoga procesa u postsocijalističkim zemljama početkom devedesetih, a nekoliko velikih interdisciplinarnih istraživanja osobito od sredine do kraja devedesetih (od analize sociokulturnoga kapitala, javne percepcije procesa privatizacije, povezanosti poduzetništva i upravljačkih elita, pa do analize opsega sive ekonomije) u nas je potaknulo važan empirijski orijentiran interdisciplinarni dijalog između ekonomije, sociologije, politologije, prava, psihologije i drugih društvenih disciplina, koji je svakako nužan za izoštrenije sagledavanje višedimenzionalnosti tranzicijske zbilje. Većina je hrvatskih ekonomista bila načistu da se najzamršeniji tranzicijski fenomeni ne mogu spoznati dotadašnjim kategorijalnim i metodološkim instrumentima, pa bili oni keynezijanski ili pak neoklasični, i nikad nije odbacivala tezu o ukorijenjenosti ekonomije u dominantnim kulturnim i društvenim vrijednostima i obrascima. To se na primjeru različitih rezultata ekonomskih reformi zemalja postsocijalističke tranzicije doista najzornije moglo ilustrirati.

Zašto je Katunarić previdio ove činjenice? Možemo samo pretpostaviti da je autor upao u zamku klasifikacijskoga pojednostavnjenja koju su postavili sami ekonomisti, a koju su – opet zbog tako privlačne jednostavnosti – prihvatili i mnogi novinari, političari i promatrači, a čini se i sociolozi. To je zamka klasifikacijske linearnosti: keynezijanizam – razumijevanje tržišnih neuspjeha – intervencionizam / institucionalizam, nasuprot drugim imaginarnim linijama: neoklasika (monetarizam) – "vjera" u tržište / ignoriranje institucija – neoliberalni redukcionizam.

Unatoč dominaciji ove klasifikacije u prevladavajućim analizama ideoloških temelja ekonomske politike, ove linije ne mogu funkcionirati kao klasifikacijski kriteriji, jer im nedostaje bitan element – odnos ekonomista prema pogrešci intervencionizma (regulacijskoj pogrešci). Naime, institucionalnom analizom pravnih normi, kvalitete provedbe prava, korupcije, kakvoće državne administracije, sociokulturnoga kapitala i sličnih "neekonomskih pojava" dolazi se do zaključka da u mnogim tranzicijskim zemljama (pa tako i u Hrvatskoj), unatoč očitom djelomičnom neuspjehu tržišta, oslanjanje na državnu intervenciju ne dovodi nužno i uvijek do povećanja društvenoga blagostanja. Štoviše, automatsko i nekritičko oslanjanje na državnu korekciju gdje god se uoči tržišna pogreška može pogoršati stanje šireći prostor za bujanje administracije, lobiistički motiviranu preraspodjelu subvencijama,⁴ korupciju, zarobljavanje države (*state capture*) i ostale oblike netržišne ekstrakcije renti. Premda Mihaljek nije autor ovoga rada, vjerujemo da možemo tvrditi kako troje klasificiranih neoliberalnih redukcionista koji navodno ignoriraju institucionalni pristup izvode svoje zaključke i preporuke na temelju pažljivih usporedbi tržišnih pogrešaka prema pogreškama intervencionizma. To po definiciji podrazumijeva institucionalnu analizu. Ako prihvatimo tu činjenicu, doći ćemo do, na prvi pogled, paradoksalnoga zaključka – moguć je neoliberalni neo-institucionalizam,⁵ kao što je i liberalni institucionalizam bio prilično realna kategorija. Vjerujemo da se negdje duboko u temeljima konstrukcije na kojoj leži Katunarićeva klasifikacija krije ono pogrešno, ali toliko rašireno, uvjerenje da liberalizam negira (ili barem zanemaruje) institucije, premda se u liberalnim temeljima na svakom uglu nalazi poruka o važnosti institucija i realnim granicama provedbe liberalnog ideala: "(The liberal argument, op. a.) ... does not deny that, where it is impossible to create the conditions necessary to make competition effective, we must resort to other methods of guiding economic activity." (Hayek, 1944., 36).⁶

Tako stižemo do glavne ideje naše argumentacije: ako zanemarimo izvorišta liberalne ideje, ako ne razumijemo odnos tržišne i regulacijske pogreške i ako ne vjerujemo da se one

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1181-1196

ŠONJE, V.,
ČUČKOVIĆ, N.:
EKONOMIJA...

moгу analizirati, učinit će se da je nečiji stav protiv državne intervencije (ili zalaganje za njezin korjeniti redizajn) plod ideologije i nekritičke vjere u mitsku moć tržišta. Međutim, stav protiv državne intervencije u svakom konkretnom slučaju može nastati kao posljedica institucionalne analize koja ne prihvaća ni vjeru u mitsku moć države ni vjeru u mitsku moć tržišta. Pažljivo vaganje regulacijske pogreške nasuprot tržišnoj može objasniti zbog čega ekonomist, koji po ideološkom uvjerenju može biti bilo što, ponekad smatra da je bolje neki odnos razmjene prepustiti tržištu, a neki drugi državi.

OD NEPRECIZNE KLASIFIKACIJE DO HISTORIJSKE ANALIZE

Kako Katunarić ne uspijeva u izgradnji klasifikacijskih kriterija koji bi jasnije opisali strukturu moderne ekonomske misli, on upada u još jednu zamku. Navodno, obrana liberalnog ideala tezom da su neliberalne politike dovele do odstupanja stvarnih ekonomskih ishoda od liberalnog ideala, isto je što i pokušaji opravdanja socijalističkog ideala odstupanjima "realnog socijalizma" od zamišljenoga socijalističkog ideala.

Ova usporedba ima dva nedostatka. Prvo, zanemaruje činjenicu da liberalna ideja u Hrvatskoj nikada nije imala jasno profiliranog i politički moćnog nositelja, dok je socijalističku ideju do 1990. provodila Partija, sa svim resursima i instrumentima represije koji su joj stajali na raspolaganju. Prema tome, realne politike u socijalističkom razdoblju bile su realne socijalističke politike, dok su realne ekonomske politike u 90-ima bile mješavina svega i svačega, ovisno o trenutačnom odnosu snaga na ideološkoj i interesnoj vagi unutar tada vladajućega HDZ-a (koji je bio sve prije nego liberalan). Doista nije teško pokazati kako su mnoge gospodarske politike u devedesetima osiguravale velik prostor djelovanja *ad hoc*, arbitrarnoga i nereguliranoga državnog intervencionizma. Stoga je, na primjer, danas veoma teško razlučiti je li očit neuspjeh politike "pretvorbe" i privatizacije 90-ih posljedica liberalnih temelja ideje o privatizaciji ili agresivne uloge države u izvedbi nečega što se izvorno čak i nije zvalo privatizacijom (Šonje i Vujčić, 2003.).

Drugo, ta je usporedba u krajnjoj logičkoj konzekvenciji irelevantna, jer odstupanja realnoga svijeta od ideala postoje po definiciji. Naime, to što "socijalizam" kao deklarirani naziv za društveni sustav još postoji jedino u Sj. Koreji, na Kubi i u Kini ne znači ništa za socijalistički ideal. Taj je ideal formiran i on postoji, a to što je djelomično pao na ispitu XX. stoljeća (djelomično jer Kina još funkcionira) može samo značiti da je ideal kao podloga za realni politički program mrtav. Možda socijalizam odlazi u muzej ideologija, no ako postoji još samo u muzeju, to ne znači da ne postoji. Isto vrijedi za liberalizam

i bilo koju drugu ideologiju. Želimo reći da se neka realna obilježja svijeta u kojem živimo uspoređuju s ideološkim normama koje služe za njihovo vrednovanje.

Ako prihvatimo takvo polazište, onda ćemo vidjeti da se odnos između neoliberalizma (ili, kako ga nazivaju, "tržišnog fundamentalizma") i socijalizma ne raspleće u prostoru ideološke borbe. Ideologije su poput hipoteza – teško je reći koja je "bolja" dok ih ne počnemo provjeravati, a i nakon niza testova ne možemo biti sto posto sigurni. Taj se odnos raspleće u prostoru realnoga funkcioniranja ekonomskih i društvenih sistema. No Katunarić čitavu klasifikacijsku shemu zasniva na pretpostavci o ideološkoj borbi, odnosno političkom obračunu, između tržišnoga i komandnoga socijalističkog modela. To se vidi iz niza citata kojima se služi. Navodno, "Jezikom ekonomije progovaraju političke koalicije." (Katunarić, 152). Nadalje: "... ekonomske su orijentacije u funkciji repertoara moći i sukoba strateških aktera." (Katunarić, 162). Citira Bockman i Eyal (2002.), koje smatraju da razloge promjene na Istoku valja tražiti upravo u sferi resursa moći, odnosno borbi između različitih elita i njihovih ekonomskih ideologija: "Dakle, nije riječ o (doktrinarnom) uvjerenju o neprijepornim prednostima modela slobodnoga tržišta – bilo intrinzičnim, kao što je veća efikasnost, bilo ekstrinzičnim, kao što su zaposlenost ili opće ekonomsko blagostanje stanovništva. Tržišna ideologija poslužila je prije svega kao oružje u obračunu s političkim protivnikom".

Sada se razjašnjava odnos sociologije i ekonomije koji je implicitno ugrađen u Katunarićev rad. Autor, čini se, odriče ekonomiji mogućnost da njezine preporuke budu proizvod koliko-toliko nepristrane analize i svodi je na instrument moći u rukama (ideološkoga) pobjednika (možemo samo nagađati da pritom misli na SAD). U tom načinu gledanja, teorije društvenih znanosti vrh su ledenoga brijega ispod kojeg leži ideološko prizemlje i geopolitički interesni temelji. Doista prilično sumorna slika društvenih znanosti.

Ako je to konačno ili dominantno objašnjenje svijeta u kojemu živimo, onda se, kao dvoje klasificiranih (i isprovociranih) "tržišnih fundamentalista", moramo opredijeliti kao više nego precizno "svrstani" ekonomisti. Vjeran Katunarić je zaista razotkrio vrijednosnu strukturu koja leži u podlozi naših stavova: uistinu vjerujemo da je Hrvatska u kojoj živimo 2004. bolja od Hrvatske 1984., ne zato što pripadamo generaciji koja je slobodno mogla osnivati tvrtke i voziti automobile bez bonova i "par-nepar" sistema, već zato što vjerujemo da je tržišni, a ne komandni ili samoupravni model koordinacije ekonomske aktivnosti bolji u smislu mogućnosti realizacije individualnih sposobnosti i sloboda. Ovo izričemo kao ideološki stav u ideološkom okviru koji nam je Katunarić zadao i time nas razotkrio. Vjerujemo da je supstitucija tržišta kao

prostora za iskazivanje individualnih preferencija prostorom vertikalne (komandne) hijerarhije na razini društva civilizacijski korak unatrag, jer smatramo da će ljudi najbolje razviti svoje sposobnosti i potencijale ako imaju pravo i mogućnost mijenjati zaposlenja, ako imaju znanja i snalažljivosti da podnesu gubitak zaposlenja ili da u jednom dijelu života budu radnici, a u drugom poduzetnici i vlasnici. No to ne znači da odbacujemo institucionalnu analizu. Smatramo je primarnom, a prethodno iskazane ideološke stavove spominjemo kako bi čitatelji mogli steći cjelovitu sliku i samostalno procijeniti je li fundamentalni ideološki stav dovoljan za klasifikaciju ili nju treba sastaviti na temelju puno dubljega uvida u primijenjene metodologije, analizirane probleme, dobivene rezultate, dane preporuke i konkretne akcije koje smo poduzimali.

Prema tome, to što tržišni sustav ističemo kao superioran u odnosu na socijalistički gospodarski sustav ne znači da vjerujemo (niti smo ikada vjerovali) u "idealnost" takva sustava, u njegovu univerzalnu superiornost u svim oblicima društvenih razmjena i u nezavisnost rezultata njegova funkcioniranja od naslijedenih institucija.

Katunarićeva ideološki zasnovana klasifikacija čak bi i mogla dobro funkcionirati da je izvedena konzistentno i do kraja. U sociologiji znanosti posve je legitimno razotkrivati ideološka uvjerenja pojedinih autora, jer ta uvjerenja mogu utjecati na rezultate. Međutim, što da radimo s činjenicom da pripadamo jedinoj ideološki obojenoj skupini?⁷ Zašto je samo nekima među klasificiranim ekonomistima dan privilegij udobna zaklona u alibi razredima koji su dovoljno široko definirani (neoinstitucionalisti i relativisti) da se u njih mogu utrpiti autori različitih ideoloških uvjerenja?

Ne bi li u ovakvoj vrsti analize bilo "znanstvenije" da i klasifikator razotkrije svoja ideološka uvjerenja kako bi čitatelj mogao samostalno procijeniti koliko klasifikatorova ideologija utječe na samu klasifikaciju? S obzirom na ideološku zamućenost druge i treće skupine i kristalnu ideološku jasnoću prve skupine, možemo samo (pomalo grubo) pretpostaviti da je nepravedna klasifikacijska asimetrija plod ideoloških stavova klasifikatora koji ne "vjeruje" u tržište, pa ne vidi ni jednu drugu ideologiju osim "tržišnog fundamentalizma", jer njega – a u njega ne vjeruje – najlakše prepoznaje.

Prema tome, sociolozi i ekonomisti mogu nastaviti s uzajamnim ljuštenjem ne bi li pod slojevima teorija i metoda konačno razotkrili nepromjenjivu i nepomirljivu ideološku jezgru. Međutim, mi tu ne vidimo prostor produktivna dijaloga dviju disciplina. Institucionalnu analizu s posebnim naglaskom na odnos tržišne i regulacijske pogreške smatramo primarnom, a ideološke stavove prikazujemo tek kako bi čitatelji stekli cjelovitu sliku i samostalno procijenili je li, pomalo za-

starjeli, fundamentalni ideološki okvir dovoljan za klasifikaciju ili nju treba sastaviti na temelju dubljega uvida. Vjerujemo u drugo, jer u ekonomiji se ne radi (ni samo, ni pretežno) o sukobu klasičnih ideologija, premda i među ekonomistima ima onih koji forsiranjem ideološke prizme promatranja, s minimumom važnosti koja se pridaje pozitivnoj analizi, nastoje raspravu o ekonomskoj politici svesti na njezinu doktrinarnu dimenziju. Ideologije i doktrine nisu nevažne, no predmet promatranja (ekonomska politika) ne opravdava isključivost takve metode.

Kao primjer isključivosti takve metode navodimo Katunarićevo sumiranje nalaza rada N. Čučković (2001.b) o postprivatizacijskoj vlasničkoj strukturi i korporacijskom upravljanju. Autor zaključuje kako se apsolutizira kao superiorniji oblik vlasništva onaj s dominantnim stranim strateškim ulagačem, iako u citiranom članku to nigdje ne stoji, nego se autorica, uspoređujući različite oblike dominantne poslijeprivatizacijske vlasničke strukture i performanse takvih poduzeća u petogodišnjem razdoblju, poziva na opsežna empirijska istraživanja tisuća poduzeća u odabranim tranzicijskim zemljama (Aghion i Blanchard, 1998.; Landesmann, 1998.; Elteto, 1999.; Frydman i sur., 1999.; Carlin, 1997.; Pahl i sur., 1997.), koja su utvrdila zamjetne razlike u poslovnoj uspješnosti poduzeća koje su u velikoj mjeri korelirane s postprivatizacijskom strukturom novih dominantnih vlasnika poduzeća i s izgrađenošću institucionalnog okružja koje im omogućuje mehanizme nadzora upravljanja vlasništvom. Na sličan zaključak upućuju i novije empirijske analize (Hanousek i sur., 2004.). Mjerenja u društvenim znanostima nisu savršena (zar u prirodnima jesu?!), no to ne znači da njihove rezultate možemo samo tako ignorirati te na njima zasnovane stavove proglašavati izravnim proizvodima ideoloških uvjerenja autora.

Ne bismo željeli biti shvaćeni kao naivci koji ignoriraju ideološku borbu geopolitičkih elita na koju upućuje Katunarić. To je neprijeporna činjenica, no postavlja se pitanje kako ćemo dimenzionirati tu borbu (koliku ćemo joj važnosti pridati) u usporedbi s opet empirijskom činjenicom da socijalizam u zadnjem desetljeću svojega postojanja nije uspio generirati relativni gospodarski rast (prema kapitalističkim državama); kako odgovoriti na pitanje o tome zašto se unutarnji legitimitet socijalističkih sustava raspao 80-ih, osim dokumentiranom nesposobnošću socijalističkih sustava da većini svojih građana osiguraju dobar život i perspektivu? Zašto je socijalistička geopolitička elita mogla funkcionirati do 70-ih i zbog čega se nakon toga našla u ideološkom i interesnom rasulu? Ne radi se o tome da je pobijedila tržišna ideologija i "ekonomski imperijalizam" jer je CIA bila efikasnija od KGB-a, već je pobijedilo realno tržište, kao društvena institucija koja služi

za određivanje vrste dobara koja će se proizvoditi, količina koje će se proizvoditi i trenutka u kojem će se proizvoditi. Smatramo da je to objašnjenje mnogo produktivnije od objašnjenja koja u prvi plan ističu geopolitičke urote i zavjere koje tržište vide tek kao ideologiju i oružje u borbi s političkim protivnikom.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Smatramo da je Katunarićev rad inspirativan i da može poslužiti kao motivacija za buđenje novoga kruga nekad aktivnog, a danas zamrlog, dijaloga hrvatskih sociologa i ekonomista (npr. Meštrović i Štulhofer, 1998.; Šonje i Štulhofer, 1996.; Franičević, 1998.; Rogić, i Čengić, 1998.; Ott, 1997.; Ott, 2002.). Konačno, nas je razbudio, a vjerujemo da će biti poticajan i za druge. Kao što smo vidjeli, u temeljima ovoga klasifikacijskog pokušaja kriju se bitna društvena pitanja poput onih o povijesnom funkcioniranju i razvitku institucije tržišta, o odnosu tržišne i regulacijske pogreške, o poželjnom "tipu" kapitalizma, o specifičnim podvrstama kapitalizma u nastajanju u tranzicijskim zemljama, o ulozi države u gospodarskom razvoju, o ukorijenjenosti starih i uklapanju novih institucija te o institucionalnom razvitku i promjenama općenito. Naše iščitavanje Katunarića otvara još jednu razinu pitanja o utjecaju ideologije na znanstvene i stručne rezultate, o odnosu empirijske provjere i teorijske hipoteze i o mogućim različitim tumačenjima toga odnosa kod ekonomista i sociologa. To je nov prostor za dijalog (premda se može očekivati da će ekonomisti tvrditi kako ideologija manje utječe na rezultat nego sociolozi). Dokle god izbjegavamo zamku pretpostavke da ideologija određuje svaki znanstveni rezultat i svaku preporuku, prostor za dijalog ostaje otvoren. Samim time ostaje otvorena i mogućnost neke nove sociološke klasifikacije radova hrvatskih ekonomista.

U prilog kritici ideologijske klasifikacije govori i činjenica da se dodatni prostor za dijalog danas otvara kao posljedica empirijskih istraživanja. Stotine novijih empirijskih istraživanja fenomena gospodarskoga rasta i razvoja uključuju sve veći broj "neekonomskih" varijabli, kao što su podrijetlo i kvaliteta pravnoga sustava, povijesne i geografske varijable, kulturne vrijednosti i norme i sl. (North, 1997.; Pejovich, 1995.; Galup i sur., 1998.; Hausman i sur., 2004.; Rodrik, 2004.). Na djelu je prava eksplozija empirijskih istraživanja povezanosti financijskoga razvitka i gospodarskoga rasta, pri čemu je nezamislivo objaviti članak bez institucionalnih varijabli uvrštenih na objašnjavajućoj strani regresijskih modela (La Porta, Lopez-de-Silanes, Shleifer i Vishny, 1997., 1998., 1999.; Levine, Lo-yaza i Beck, 2000.; Levine, 2002.; Demetriades i Law, 2004.). Danas je prilično rasprostranjen konsenzus među ekonomi-

stima koji proučavaju mehanizme i pokretače ekonomskoga razvoja kako je kvaliteta institucionalne strukture tržišta ključ za razumijevanje prevladavajućih obrazaca gospodarskoga prosperiteta u svijetu. Ali isto tako i da je kvaliteta temeljnih institucija tržišta podjednako rezultat koliko i uzrok ekonomskoga prosperiteta na dulji rok (Rodrik, 2004.).

Sociolozi mogu ekonomistima puno pomoći u teorijskom rasvjetljavanju mehanizama djelovanja "neekonomskih" varijabli na ekonomske rezultate i na ponašanje ključnih aktera na tržištu. No za to je potreban produktivan, problemski usmjeren dijalog oslobođen pogrešnih predrasuda o dominantno ideološkoj infrastrukturi na kojoj počiva percepcija "druge strane". Kao što smo rekli u prethodnom dijelu teksta: ideološke preferencije i uvjerenja postoje i nitko nije imun na njihov utjecaj. No mi tom faktoru nastojimo pridati sekundarno značenje, jer provedbom što strožih analitičkih postupaka nastojimo taj utjecaj empirijskim provjerama svesti na minimum (bez iluzije da se on može ukloniti). Mislimo da nam to daje pravo postaviti pitanje: je li ideološki utjecaj jači kod klasificiranih ili kod klasifikatora?

BILJEŠKE

¹ Hrvatske narodne banke i Agencije za zaštitu tržišnoga natjecanja, kada je riječ o Šonje, te Hrvatskog fonda za privatizaciju, kada je riječ o Čučković.

² Ako smo pritom ponekad zagovarali intervencijsku apstinenciju, bilo je to zbog toga što su empirijske analize, a ne ideološka uvjerenja, upućivale na to da bi regulacijska pogreška mogla biti veća od tržišne.

³ Dodatna nepreciznost ove Katunarićeve klasifikacije jest izostajanje razlike između neoinstitucionalista keynizijanskog i neoliberalnog tipa, iako oni sasvim drugačije razumijevaju funkcioniranje tržišta i njegovih institucija i potječu iz različitih, često suprotstavljenih, teorijskih tradicija i ekonomskih škola. Za ilustraciju vidi članak Paula Dragosa Ailgice, 2003.

⁴ Ne zaboravimo, s udjelom izravnih državnih pomoći poduzećima većim od 3% BDP-a Hrvatska je jedan od europskih prvaka, posebno kada se ima na umu da su te subvencije izrazito neefikasne i locirane u sektorima koji ne postižu trajan gospodarski rast i otvaranje novih radnih mjesta (Kesner-Škreb i Mikić, 2003.).

⁵ U tome zapravo nema ništa paradoksalno, osim što se ruši jedna široko prihvaćena klasifikacijska metodologija. U korijenima liberalizma nema ništa "ainstitucionalno". Većina liberalnih autora, počevši od samoga Hayeka, uvijek je naglašavala važnost uloge institucija. Od suvremenih autora koji to osobito naglašavaju možemo spomenuti D. Northa, L. Benhema, P. Boettke i niz drugih.

⁶ "Liberalno stajalište (op. a.) ...ne odriče da, tamo gdje je nemoguće stvoriti uvjete potrebne da bi konkurencija bila učinkovita, moramo pribjegnuti drugim načinima usmjerenja gospodarske aktivnosti" (Hayek, 1944.). O granicama ekonomskih implikacija liberalizma i o

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1181-1196

ŠONJE, V.,
ČUČKOVIĆ, N.:
EKONOMIJA...

nužnosti moralnog, a ne ekonomskog, ishodišta liberalne ideje vidjeti u: Amartya Sen (1970.): The Impossibility of a Paretian Liberal. *Journal of Political Economy*, 78: 152-157.

⁷ Sjećajući se Branka Horvata, mislimo da bi on poželio biti klasificiran kao socijalist i da bi, u svom poznatom stilu, burno reagirao kad bi ga tko nazvao "relativistom".

LITERATURA

Aghion, P i Blanchard, O. (1998.), On privatization methods in Eastern Europe and their implications, *Economics of Transition*, 6 (1): 87-99.

Aligica, P. D. (2003.), Neoclassical Economics and the Challenge of Transition: Lessons and Implications of the Eastern European Economic Reform Experience, *IWM Working Paper no 3/2003*; Vienna.

Baletić, Z. (2003.), Pogrešna koncepcija stabilizacije. U: M. Meštrović (ur.), *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj* (str. 185-201), Zagreb: Ekonomski institut – Zagreb.

Bockman, J. i Eyal, G. (2002.), Eastern Europe as a Laboratory for Economic Knowledge: The Transnational Roots for Neoliberalism, *American Journal of Sociology*, 108 (2): 310-352.

Carlin, W. (1999.), Empirical analysis of corporate governance in transition. U: E. Rosenbaum, F. Boemker i H. J. Wagener (ur.), *Privatization, Corporate Governance and the Emergence of Markets*, MacMillan/Basingstoke, London.

Čučković, N. (1993.), Privatization Process in Croatia: What Went Wrong?, *History of European Ideas*, 17 (5): 725-735, Pergamon Press.

Čučković, N. (1993.), The Privatization Process and Its Consequences for the Distribution of Welfare: The Case of Croatia, *Most-Most Economic Policy in Transition*, 5 (3): 75-90, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Čučković, N. (1995.), The Role of State in Managing Privatization Process in Croatia: Why is the State Not Withering Away?, *The European Legacy: Towards New Paradigms*, 1 (2): 601-614, Cambridge: MIT Press.

Čučković, N. (1996.), Privatization, Restructuring and Institutional Change: How Far Has Croatia Gone? U: B. Blaszczyk, R. Woodward (ur.), *Privatization in Post-Communist Countries*. CASE, Warsaw.

Čučković, N. (1997.), Neslužbeno gospodarstvo i privatizacija, *Financijska praksa*, 21 (1-2): 259-276.

Čučković, N. (1999.), Privatizacija u tranzicijskim zemljama: namjere i stvarnost deset godina kasnije. U: D. Čengić, I. Rogić (ur.), *Privatizacija i javnost*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Čučković, N. (2001.a), Tranzicija i nove europske države, *Društvena istraživanja*, 10 (1-2): 320-324.

Čučković, N. (2001.b), Utjecaj postprivatizacijske vlasničke strukture na kvalitetu korporacijskog upravljanja u Hrvatskoj. U: D. Čengić, I. Rogić (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija* (str. 213-240), Zagreb, Institut Ivo Pilar.

Čučković, N. (2002.), Siva ekonomija i proces privatizacije u Hrvatskoj 1997-2001, *Financijska teorija i praksa*, 26 (1): 245-271.

Čučković, N. (2003.), Privatisation, Regulation and Ensuring Competition in the Croatian Public Utilities Sector and Network Industries. U: J. Konvitz: *Regulatory Governace: Building Sectoral Regulators in Key Economic Sectors*, Proceedings of a seminar in Prague, Czech Republic, 12-13 June 2003, Paris: OECD, str. 83-91.

Demetriades, P. i Law, S. (2004.), Finance, Institutions and Economic Growth. *University of Leicester Working Paper No. 04/5*.

Franičević, V. (1998.), Problemi s racionalnim ekonomskim čovjekom: prema institucionalističkoj rekonstrukciji ekonomske teorije. U: M. Meštrović i A. Štulhofer (ur.), *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (str. 37-60), Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

Frydman, R., Hessel, M. i Rapaczynski, A. (1998.), *Why Ownership Matters? Entrepreneurship and the Restructuring of Enterprises in Central Europe*, Privatization Project, New York, April.

Frydman, R., Gray, C. W. i Rapaczynski, A. (1999.), When Does Privatisation Work? The Impact of Private Ownership on Corporate Governance in the Transition Economies, *Quarterly Journal of Economics*, 114 (4): 1153-1192.

Gallup, J. I., Sachs, J. D., Mellinger, A. D. (1998.), Geography and Economic Development, *NBER Working Paper No. 6849*.

Hall, R., Jones, C. J. (1999.), Why do Some Countries Produce so Much More Output than Others? *Quarterly Journal of Economics*, 114 (1): 83-116.

Hanousek, J., Kocenda, E. i Svejnar, J. (2004.), Ownership, Control and Corporate Performance After Large-Scale Privatization, *William Davidson Institute Working Paper No. 652*, The University of Michigan Business School. Ann Arbor.

Hausmann, R., Pritchett, L., Rodrik, D. (2004.), Growth Accelerators, *NBER Working Paper No. 10566*, Washington.

Hayek, F. A. (1944.), *The Road to Serfdom*. Chicago: The University of Chicago Press.

Kesner-Škreb, M. i Mikić, M. (2003.), Državne potpore u Europskoj uniji i Hrvatskoj. U: K. Ott (ur.), *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji* (str. 107-131), Institut za javne financije, Zagreb.

Katunarić, V. (2004.), Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista, *Društvena istraživanja*, 13 (1-2): 147-168.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., Vishny, R. W. (1997.), Legal Determinants of External Finance. *Journal of Finance*, 52: 1131-50.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (1998.), Law and Finance. *Journal of Political Economy*, 106: 1113-1155.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (1999.), *Investor Protection: Origins, Consequences, Reform*. <http://www1.worldbank.org/finance/html/investorprotection.html>

Levine, R. (2002.), Bank-based or Market-Based Financial Systems: Which is Better? *William Davidson Institute Working Paper No. 442*.

Levine, R., Loyaza, N., Beck, T. (2000.), Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*, 46 (1): 31-77.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1181-1196

ŠONJE, V.,
ČUČKOVIĆ, N.:
EKONOMIJA...

Mihaljek, D. (1993.), Money and Growth, *Ekonomski pregled*, 11-12 (44): 716-752.

North, D. (1997.), The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem, *WIDER Annual Lectures*, 1, UNU/WIDER, Helsinki, March.

Ott, K. (ur.) (1997.), Neslužbeno gospodarstvo u Republici Hrvatskoj, tematski broj *Financijska praksa*, 21 (1-2).

Ott, K. (ur.) (2002.), Neslužbeno gospodarstvo u Republici Hrvatskoj 1990-2000, *Financijska teorija i praksa*, 26 (1): 1-30.

Pohl, G., Anderson, R. E., Classens, S. i Djankov, S. (1997.), Privatization and Restructuring in Central and Eastern Europe, *Technical Paper No. 368*, The World Bank, Washington D.C.

Pejovich, S. (1995.), *Economic Analysis of Institutions and Systems*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Rodrik, D. (2004.), Getting Institutions Right, *CESifo DICE Report 2/2004*.

Sen, A. (1970.), The Impossibility of a Paretian Liberal. *Journal of Political Economy*, 78: 152-157.

Šonje, V. (1991.), Nova institucionalna ekonomija: Prikaz područja. *Ekonomski pregled*, 10-11-12 (42): 499-517.

Šonje, V. (1993.), Veličina poduzeća i privatizacija. *Ekonomski pregled*, 11-12 (44): 753-768.

Šonje, V. (1995.), Racionalnost i osjećaji, *Revija za sociologiju*, 26 (3-4): 127-140.

Šonje, V. i Štulhofer, A. (1998.), Ne tako opasne veze sociologije i ekonomike: skica socioekonomskog modela institucionalne promjene. U: M. Meštrović i A. Štulhofer (ur.), *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (str. 87-104), Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

Šonje, V. i Vujčić, B. (2003.), Liberalizam u vođenju ekonomske politike. U: M. Meštrović (ur.), *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj* (str. 149-164), Zagreb: Ekonomski institut – Zagreb.

Economics and Sociology: Is a New Dialogue Awakening?

Velimir ŠONJE
ArhivAnalitika, Zagreb
Nevenka ČUČKOVIĆ
Institute for International Relations, Zagreb

In this text the authors challenge and critically assess some of the theses presented in the article of sociologist Vjeran Katunarić "To Be Worth and to Cost: Social-Cultural Prerequisites of Transition in the Recent Works of the Croatian Economists", who defined three approaches to classify the recent works of selected Croatian economists. The authors attempt to prove that exclusive separation and

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1181-1196

ŠONJE, V.,
ČUČKOVIĆ, N.:
EKONOMIJA...

examining of the ideological foundations might not be a good starting point for the classification of the economists as it overlooks some other more important differences and possible classification criteria related to the subjects, theories and methodology of the analyses. Although it is indisputable that economics is not immune to ideological influences, the authors elaborate why overemphasising such an influence as the only criteria for classification might give a totally distorted picture of the present economic thought and its achievements. The authors argue that the differences among economists according to the subjects, theories and methodology are far more important and not always ideologically charged, and thus present better classification criteria which ought to be used in some future classifications of Croatian economists. The authors touch upon the methodological difficulties in creation of classification groups of the selected Croatian economists, which are the most profound in the group of "relativists" and especially review the faults in the classification of the first two groups (neoliberal reductionists and neoinstitutionalists). Following Katunarić's framework of analysis, they use the discussion on the classification as the impetus for analysing key social and historical questions such as why socialism did not work out and what is the relation between ideology and economic policy in the functioning and development of the market. In conclusion the authors emphasise the need for interdisciplinary dialogue in revealing the mechanisms of influence of "non-economic" variables on economic results and behaviour of key economic agents on the market.

Ökonomie und Soziologie: Kommt es zu einem neuen Dialog?

Velimir ŠONJE
ArhivAnalitika, Zagreb

Nevenka ČUČKOVIĆ
Institut für Auslandsbeziehungen, Zagreb

In diesem Artikel werden einige der Thesen, die der Soziologe Vjeran Katunarić in seiner Studie "Wert sein und kosten: Soziokulturelle Voraussetzungen der Transition in neueren Arbeiten kroatischer Wirtschaftswissenschaftler" (*Društvena istraživanja*, Band 13, Heft 1-2, S. 147-168) darlegt, hinterfragt und kritisch analysiert. Katunarić unternimmt in seiner Arbeit die Definierung dreier verschiedener theoretischer Ansätze und versucht, die rezenten Schriften ausgewählter kroatischer Wirtschaftswissenschaftler zu klassifizieren. Die Verfasser des vorliegenden Artikels wollen zeigen, dass eine isolierte und ausschließliche Betrachtung ideologischer Grundlagen kein guter Ausgangspunkt für eine Klassifizierung von

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1181-1196

ŠONJE, V.,
ČUČKOVIĆ, N.:
EKONOMIJA...

Wirtschaftswissenschaftlern ist, da hierbei einige relevante Unterschiede und mögliche Klassifikationskriterien hinsichtlich Gegenstand, Theorie und analytischer Methode außer Acht gelassen werden. Zwar ist es nicht abzustreiten, dass die Wirtschaftswissenschaften gegen den Einfluss von Ideologien nicht immun sind, dennoch elaborieren die Verfasser, warum die Hervorhebung von Ideologien als den einzigen Klassifikationskriterien ein völlig verzerrtes Bild der Wirtschaftswissenschaften und ihrer Tragweite geben kann. Die Autoren vertreten die Meinung, dass die Unterschiede hinsichtlich Gegenstand, Methode und Theorie viel wichtiger und nicht immer ideologisch determiniert sind und daher bessere Kriterien darstellen, die in einer zukünftigen Klassifizierung der kroatischen Wirtschaftswissenschaftler auch genutzt werden sollten. Die Autoren nehmen Stellung zu den methodologischen Schwierigkeiten bei der Bestimmung von Klassifikationsgruppen, die in der Gruppe ausgewählter "Relativisten" am ausgeprägtesten sind, und sprechen insbesondere jene Fehler an, die bei der Klassifizierung der ersten beiden Gruppen (neoliberale Reduktionisten und Neoinstitutionalisten) begangen wurden. Indem sie sich innerhalb des von Katunarić entworfenen analytischen Rahmens bewegen, nutzen die Autoren dessen Klassifizierung als Ausgangspunkt zur Hinterfragung bestimmter gesellschaftlicher und geschichtlicher Grundfragen. Dazu gehören etwa auch die Fragen, warum der Sozialismus fehlgeschlagen ist und wie das Verhältnis von Ideologie und Wirtschaftspolitik hinsichtlich Funktion und Entwicklung der Institution des Marktes gestaltet ist. Die Autoren unterstreichen schlussfolgernd die Notwendigkeit, einen interdisziplinären Dialog herzustellen, um den Mechanismus, bei dem wirtschaftliche Resultate sowie das Verhalten der Hauptakteure auf dem Wirtschaftsmarkt durch "nicht wirtschaftliche" Variablen beeinflusst werden, theoretisch zu hinterfragen.